
„Akik az üldözésből jöttek”

Hontváry Miklós

A szentimrevárosi ifjúsági szerveződésnek, melynek évekig egyik vezetője voltam, több tagja részt vett a Keresztény Frontban. Erről akkor még nem tudtam. A Keresztény Fronthoz tartozó fiatal értelmiségiek, Alszászy Károly, Nobilis Gábor ismertettek meg engem Soltész Jenő tanárral, aki közölte velem, milyen feladatokat szán nekem: meg kell teremtenünk a jövőendő Keresztény Front ifjúsági bázisát. Ezt nevezte Soltész Jenő az előkészülők táborának.

Elvben egyetértettem az elképzelésekkel. Meggyőződésemm volt, hogy nemcsak társadalomelméleti munkát kell folytatnunk, hanem tennünk is kell valamit. A kerületben folytatott ifjúsági munka nem volt politikai szervezkedésnek nevezhető. Fenntartásaim ellenére ekkor még hajlandó voltam részt venni a Keresztény Front munkájában. Ez 1954 őszén vagy 1955 tavaszán történt. Igent mondtam, bár jeleztem Soltész Jenőnek, nem biztos, hogy jól jár velem, mert rendkívül kritikus szemmel nézek mindent. Ő ezt tudomásul vette, s attól kezdve eljártam a Keresztény Front összejöveteleire.

Amennyire vissza tudok emlékezni, túlnyomó többségükben számomra idősnek tekinthető urak jöttek össze ilyen alkalmakkor. A vezető Soltész Jenő volt, az ideológiai és lelki irányító pedig Szigeti József domonkos atya. Különböző szekciókra oszlottunk, melyeknek az élén ötven körüli férfiak álltak.

Az összejöveteleken általában heten-nyolcan vettünk részt, rendkívüli alkalmakkor, például 1956 forradalmi napjaiban tíz-tizenöten is voltunk Soltész Jenőnél vagy a Verpeléti út 5-ben, Szabó Ilona lakásán. A vezetők beszámoltak ilyenkor a különböző szakterületek programjairól. Volt katonai, gazdasági, nevelési, iparpolitikai, stb. szekció. Így körvonalazódott a pártpolitikai program.

Az 1949 előtti koalíciós idők keresztény pártjainak programjaival nem azonosult a Keresztény Front, bár az 1956-os szórólapokon szerepelt ez a mondat: Színre lépett a Keresztény Front, az összes keresztény pártokat egyesítő szándékkal. Valójában teljesen önálló, mindenkitől különböző, jellegzetesen egyéni, sajátos ideológiai alapon álló társaság volt a miénk.

A megbeszéléseken eleinte csak hallgatóként vettem részt; megtettem a magam észrevételeit, de kellő tisztelettel és óvatossággal, hiszen az egész program összefüggéseit akkor még nem láttam világosan. Amint egyre jobban megismerkedtem azzal, hangsúlyoztam ellenvetéseimet, de azt elfogadtam, hogy a kommunizmussal szemben politikailag föl kell készülni a jövőre.

Az első komoly összecsapás az államforma kérdésében volt. Soltész Jenő Szigeti atyával együtt a nemzeti választott királyság alapján állott. Én azt vallottam, hogy a modern időkben, Magyarország utóbbi száz-százötven éves fejlődését figyelembe véve, a királyság idejémtúlt intézmény. Fölösleges indulatokat kel-

tene, és számos olyan politikai problémát idézne elő, melyekre az országnak nincs szüksége. Ezzel a véleménnyel akkor eléggé egyedül maradtam. A fiatalabbak közül többen, dr. Kováts Tibor, Nobilis Gábor, Alszászy Károly elég hamar azonosultak az én fölfogásommal, de véleményünknek nem volt nagyobb súlya.

Egy kissé előreszaladva az időben: 1956-ban hivatalosan is megalakult a Keresztény Front pártja. Október 30-án este jöttünk ki az ÁVO Fő utcai börtönéből. Közöltem Soltész Jenővel, hogy én csak akkor vagyok hajlandó továbbra is részt venni a párt munkájában, ha a királyság gondolatát elvetjük. Amennyiben nem így döntenek, akkor, mint fél évvel korábban már megtettem, újra kiválok. Soltész Jenő ekkor elfogadta az álláspontomat.

Visszatérve az 1955-ös eseményekhez: a fiatalabbakból, Kemenes Erzsébet, Messik Lajos részvételével Soltész Jenő úgynevezet betűszolgálatos csoportot szervezett. Szerette a kissé dagályos, romantikus elnevezéseket. Azért alakította ezt a csoportot, mivel egy politikai párt, ha színre lép, sajtó nélkül nem létezhet. Feltétlenül ki kellett képezni néhány fiatal, akik a különböző sajtóorgánumok szervezését el tudják látni. Elméletben különböző újságok terve született: a Keresztény Front lett volna a központi lap. Ennek főszerkesztőjéül Soltész Jenő engem szemelt ki. Terveztük a Magyar Nők Tükre című újságot és még jó néhányat. Hat vagy nyolc lap tervét dolgoztuk ki, s ezek a társadalom különféle rétegeihez, csoportjaihoz szóltak. Soltész Jenő mindegyiknek az élére kijelölte a maga embereit, s azokat ideológiai, szakmai, technikai szempontból fölkészítette. Gyakorlatképpen különféle cikkeket kellett írunk: vezércikket, belső vezércikket, publicisztikát, stb. Ezeket az öregek elolvasták, majd pedig bíráló megjegyzéseket tettek. Így folyt a „kiképzés”. Én főként olyan cikkeket írtam, melyek elméleti kérdéseket tárgyaltak. Ezek a legutóbbi időkig foglalkoztatták az „elvtársakat”. Ha jól emlékszem, három cikket írtam, és mind a háromból idézetek olvashatók Hollós Ervin és Szabó László „kiváló” műveiben. Kettőnek még emlékszem a címére: *Ószinte beszéd a Vörös Csepelhez*. A másiknak: *Politikai ellenségeink és ellenfeleink*. Az idősebbek részéről általában jó kritikát kaptam, de éles logikával érveltek, amikor úgy vélték, túl kemény a megfogalmazás, enyhíteni kellene rajta. Ebben teljesen igazuk volt, mert később az ÁVH is ezeket az írásokat „értékelté” a leginkább.

Közben mindenki előtt egyre nyilvánvalóbbá vált a Soltész Jenő és köztem feszülő ideológiai ellentét. Például a szövetkezetekről, a tulajdonrendezésről is különböző nézeteket vallottunk. Jenő azt hangoztatta: kivétel nélkül mindent vissza kell adni. Én erre azt mondtam: Jenő, ezzel olyan darázsfaszkekbe nyúlnál, amely halálra marna bennünket. Az államosítással ugyanis annyira összekuszálódtak ekkorra már a tulajdonviszonyok, hogy igazságtalanságok nélkül lehetetlen lett volna az eredeti állapotok helyreállítása.

Modernebb módon gondolkodtam az egyházi javak ügyében is. Soltész Jenő részben Szigeti atya hatására valamennyi egyházi birtok visszaadását szorgalmazta, beleértve a nagybirtokokat is. Nekem az volt a véleményem, hogy az egyházakat megilletik a tőlük elvett javak, de a teljes visszaadás az adott körülmények között már túlzó, idejétmúlt. A mai kárpótlási törvény és a volt egyházi ingatlanok ügyét rendező törvény szelleméhez hasonlóan gondolkodtam.

Amikor Soltész Jenő látta, hogy alapvető kérdésekben nem egyezik meg a fölfogásunk, mintegy fél esztendővel a letartóztatásunk előtt, szakításra került a sor. Elmaradtam a találkozáskoról. A fiúk, Kováts Tibor, Alszászy Károly, Nobilis Gábor fölkerestek és megpróbáltak közvetíteni Soltész Jenő és köztem, ám nem sok sikerrel.

1956. június 16-án éjjel letartóztattak. Arra gondoltam, hogy nekem ezt kell hozzátennem a Keresztény Front ügyéhez. Elképzelhető az akkori lelkiállapotom: a nyomozók egy sereg olyan kifogást hoztak föl a Keresztény Fronttal kapcsolatban, amelyek megegyeztek az én nézeteimmal; ott a rendőrségen mégis cáfoltam azokat. Védtem a Keresztény Frontnak azt az álláspontját, amellyel politikailag nem értettem egyet.

1990 őszén derült ki számomra, hogy az ÁVH hogyan jutott a Keresztény Front nyomára. Amikor annak idején véget ért a vizsgálat, ragaszkodtam ahhoz, hogy a teljes vizsgálati anyagot átolvassam. Hetekig vittek olvasni az ügyészi szobába. Akkor is foglalkoztatott a kérdés: hogyan buktunk le? Hiszen a konspiráció szabályait tökéletesen betartottuk, nem voltunk kezdők, s mégis olyan részletek kerültek az ÁVH tudomására, melyek megdöbbentettek. Hárman-négyen jöttünk csak össze, tudomásunk szerint teljesen megbízható személyek, nem egyszerre érkeztünk, nem egyszerre távoztunk, és mégis pontosan tudták, kik és miről beszéltek. Hiába olvastam át a teljes vizsgálati anyagot, hiába gondoltam mindent még egyszer végig, nem jöttem rá. Voltak gyanúsítottjaim, de a neveket még magamnak sem mertem kimondani.

Elérkezett a tárgyalás ideje. Akkor már derengett némi fény. Egyszer csak belépett Klárka, egy neves építészmérnök felesége, aki a legbelső munkatársaink közé tartozott. Megjelent a bíróság előtt tanúvallomást tenni — ellenem. Őt nem tartóztatták le. A bíró feltette nekem a sztereotip kérdést: egyetért mindazzal, amit a tanú állít? Illedelmesen közöltem: sajnós nem felel meg a valóságnak, amit a tanú állít. Akkor a bíró fölszólította: kérem, mondja a szemébe! A hölgy a szemembe mondta, miközben falféhr volt és remegett. A bíró dühös lett: nem gyónás ez, hogy halkán mondja, hallja a bíró és az ülnökök is! A hölgy megismételte a vallomását, de ekkor sem volt még elég. Mikes bíró kiesett a szerepéből és ráüvöltött: kérem, viselkedjen úgy, ahogy egy tanúhoz illik, gondoljon arra, hogy magának is a vádlottak padján volna a helye!

Ez súlyos baklövés volt a bíró részéről. Bennem mintha megvilágosodott volna valami. Ám mégsem tudtam elképzelni a velem szemben álló hölgyről, hogy ő árult el bennünket. 1990 őszén a Fővárosi Bíróságon újra átolvashattam az iratokat. Eközben az egyik kihallgatási dossziéból kiesett egy lap. (Erre mondom én, hogy nincs véletlen, csak Gondviselés.) Nem kihallgatási irat volt, hanem valami nyomtatványszerűség. Amikor jobban megnéztem, azt hittem, hogy belémfagy a lélek. A tanúvallomást tevő hölgy férje mint ávéhás százados ezen mellékelte az egyik jelentését.

Így bukott le a társaság 1956. június 16-án, akkor, amikor már forrongott az ország, megalakult a Petőfi Kör, és a változás előszele jól érzékelhető volt azok számára is, akik egyébként nem foglalkoztak politikával.

A vád a szocialista államrend megdöntésére irányuló összeesküvésben való részvétel. Soltész Jenőnek és Szigeti atyának még az ebben való vezető szerepet is fölrojták. Ők úgynevezett 1/1-esek voltak, én 1/2-es.

Október 30-án szabadultunk, amikor a legteljesebb fejtelenség uralkodott a Fő utcai börtönben. 28-a körül este beszélgetést hallottam a zárkaajtó előtt. (A forradalom ekkor már győzött, az ÁVH-sok levonultak a kanálisokba, pincékbe.) Két hang, tisztak lehettek, arról tárgyalt, hogy még nincs parancs arra nézve: agyonlőjenek-e bennünket vagy kiengedjenek? Nagy élmény volt végighallgatni! 30-án reggel, amikor a zárkából kiengedtek vízért, láttam, hogy már más az őrsemélyzet, eltűnt a vörös csillag a sapkájukról és nemzetiszínű kokárdát viseltek.

Senki nem tudta a börtönben, hogy mikor szabadulunk. Érdekes módon még társaim többségében is egészen zavaros elképzelések éltek a lehetséges jövővel kapcsolatban. Több mint hétszázunkat terelték le az épületből az alagsorba és a földszintre. Úgy döntöttek az ÁVH-sok, hogy velünk együtt kimenekítik magukat. Egyedül I. Cs. őrnagy, akiről úgy tudom, ma már rendőrezredes, maradt bent néhány emberével, hogy elintézzék a szabadításhoz szükséges adminisztrációt. Szabadulólevelet kaptunk, melyen semmiféle adat nem szerepelt, csak név, dátum és az őrnagy aláírása. A hétszáz embernek legalább harminc százaléka külföldi volt, osztrákok, németek, franciák, angolok, akiktől néhány perc alatt megtudtuk, hogy őket mondvacsinált ürüggyel tartóztatták le, és semmiféle kapcsolatuk nem volt a külvilággal, semmiféle védelmet nem kaptak. Ők a világ számára egyszerűen eltűntek. Mi, a Keresztény Front letartóztatott tagjai ekkor még bírósági tárgyalás és ítélet előtt, a vádemelési szakaszban szabadultunk.

Hallottuk a zsilipkapu túlsó oldaláról a tömeg gyalázó kiáltzásait, a bentrekedt ÁVH-sok nagyon meg voltak ijedve. Félítették az életüket, attól tartottak, ha a tömeg meglátja őket, rájuk támad. Az őrnagy kitalálta, hogy nyolcas-tízes csoportokban engedi ki a szabadulókat. És minden ilyen csoport magával visz egy már civilbe öltözött ÁVH-st. Velem egy fiatal, egészségügyi szolgálatos alhadnagy jött ki. Nyugtattam, hogy nem áruolom el. Itt közbevetőleg jegyzem meg, hogy később, amikor újra bekerültem, ő már főhadnagy volt, és megismert. Csak azt nem tudta, hol találkoztunk. Erre megmondtam neki a dátumot, mire ő azonnal kapcsolt. Attól kezdve mindent megpróbált, hogy segítsen rajtam. Bejött a zárkamba és kérdezte: mit tehetek Önért? Így válaszoltam: a pusztta tény, hogy emlékezni mer, és tőlem ezt megkérdezte, a legtöbb, amit tehet értem. Őszinte szívvel köszönöm. Nagyon jólesett ez a gesztus.

Ott hagytam el, hogy kiszabadultunk. Már másnap összejöttünk Szabó Ilona lakásán. Soltész Jenő elérkezettnek látta az időt ahhoz, hogy legálisan is megalakuhassunk, és elkezdhessük a tényleges politikai tevékenységet. Irány a Parlament, ahol pártunkat hivatalosan is bejegyzik. Ekkor tisztáztam Jenővel a királyságra vonatkozó nézeteinket. Amikor visszatértek a Parlamentből, közölték velünk, hogy megkapták a pártalapítási engedélyt. Azonnal fogalmaztak egy szórólap-szöveget, melyet sokezer példányban terjesztettek a városban. Elhangzott a rádióban is. A Keresztény Frontnak három napja maradt a párt-toborzási munkára. November 1-jén vagy 2-án jártunk a Várban, hogy Mindszenty hercegprímás úrral ismertessük pártunkat, programunkat.

Soltész Jenő elhatározta, hogy szemlét tart a már megalakult pártok és frakciók között: kikkel lehet koalícióra lépni? Elsősorban Mihelics Vidékkel tárgyalt. A Városmajorban négy-öt polgári keresztény párt politikai vezetői jöttek össze. Jenő előadta a maga politikai programját, de sikertelenül, mert senkivel nem jött létre megállapodás. Elkísértem őt a Forradalmi Ifjúság Pártjának székházába is, ahol egyszerű fiatalokkal találkoztunk. Jenő itt is előadta a programot, de teljesen egyedül maradt, hiszen nem ezeknek az ifjaknak a nyelvét beszélte.

A három nap alatt, amíg legálisan létezhettünk, a rádiófelhívások, a szórólapok ellenére egyetlenegy jelentkező sem volt a Keresztény Front elnevezésű pártba. Ez Soltész Jenőt igen elkésérítette. Az előzmények alapján számoltam ezzel. Eszmeiségében hiába értettem egyet a programmal, politikailag alkalmatlan volt az emberek mozgósítására.

November 4-e, a szovjet megszállás után nagyjából két irányzat uralkodott köztünk. Korábban, mint említettem, elhagytam a Keresztény Frontot. De tekin-

tettel arra, hogy a börtönt együtt szenvedtük végig, és hívtak, visszatértem. Úgy gondoltam, hasznos lehet, ha egy józan ember is beleszól a dolgokba. Ne vegye ezt senki nagyképűségnek részemről. Jenő kiváló, ám rendkívül dagályosan fogalmazó és ennek megfelelően gondolkodó ember volt. Szigeti atya pedig, akit nagyon szeretek és tisztetek, öt centivel a föld fölött élő szent ember.

Egyikük sem volt alkalmas arra, hogy a korszellemnek és a korigényeknek megfelelően kidolgozza egy politikai párt kereteit. A forradalom alatt tett néhány konkrét taktikai lépéssel sem értettem egyet, de az alapeszme mégis vonzott, és a nemzet, az ország szempontjából fontosnak tartottam. Éppen ezért úgy gondoltam, lehetőségeimhez mérten a továbbiakban is segítenem kell őket.

Mindvégig fékező józanságot képviseltem a társaságban. Említettem, hogy november 4-e után két irányzat uralkodott. Az egyikhez tartozott Soltész Jenő, Szigeti atya, később Kováts Tibor, Szepeshelyi István. Ők azt az álláspontot képviselték: pártunk törvényesen alakult meg, bennünket senki sem oszlatott fel, tehát dolgozzunk tovább.

Ezzel szemben az én álláspontom, melyhez a fiatalok közül többen csatlakoztak, az volt, hogy a pillanatnyi katonai és politikai körülmények között néhány hétig semmit nem lehet cselekedni, a későbbiekben pedig majd meglátjuk, hogyan alakulnak az események. November 4-én otromba agresszió történt, amikor a hatalom ismét az erő pozíciójából próbált mindent megoldani, akár az előző évek során. Aki ilyen helyzetben fölöslegesen keresi a kockázatot, csak a falnak rohan. Nem beszélve arról, hogy pártunknak — a néhány napos tapasztalatok alapján — nem volt tömegbefolyása. Nemcsak elméleti szempontból, de gyakorlati politikai megfontolások szerint sem volt érdemes fölöslegesen mozgolódnival és magunkra felhívni a figyelmet. Körülbelül erre az álláspontra helyezkedtem.

Közben egyre keményebbé vált a politikai helyzet. Egyre többen foglalkoztak a külföldre menekülés gondolatával. Én maradtam, annak ellenére, hogy az ifjúsági munka ismertté tett és negyedike után jó néhányszor fölkerestek a barátok, ismerősök: gyere öregem Nyugatra, mert ezek után téged itthon fölakasztanak.

Nem mentem, két ok miatt. Elsősorban azért, mivel mindig azt hangoztattam: én itthon vagyok, menjen el az, aki Magyarországot nem érzi hazájának. Ma talán ez kritizálható álláspont, de akkor így éreztem és gondolkodtam. Másrészt a kislányom két éves volt, feleségem a második gyerekekkel a nyolcadik hónapban járt. Nem tehettem ki őket olyan megpróbáltatásoknak, melyek az emigrációval feltételezhetően együtt jártak volna. Mint később kiderült, nem jól számítottam.

Néhányan, mielőtt elhagyták az országot, fölkerestek, és ötleteket kértek, hogy merre, hová menjenek. Mindegyiküknek elmondtam: nem látom sok értelmét a disszidálásnak, de aki úgy érzi, hogy szorul a nyakán a hurok, annak erkölcsi kötelessége védeni önmagát. Senkinek sem adtam tanácsot, mert nem adhattam.

1957 márciusától kezdve egyre több újságcikk foglalkozott velünk. Ezek lényege az volt: a szocialista állam türelmének is van határa! Április táján már név szerint említették az újságok Soltész Jenőt, Szigeti atyát, Nobilis Gábort, Kováts Tibort és engem. Meddig tűri a szocialista állam ezeknek a ténykedésük, írták a cikkek, mert lám-lám, még most is nyüzsögnek?!

A Keresztény Frontnak az a szárnya, amely azon az állásponton volt, hogy tovább kell folytatni a munkát, rendszeresen összejár. Alakították, módosították, finomították a programot. Minderről már nem tudtam, mivel nem vettem részt az összejöveteleken, mint ahogyan Havass Géza sem. 1957. júliusi letartóztatásunk után azonban az ÁVH mindenképpen ezt akarta rám bizonyítani.

Az Államvédelmi Hatóság vizsgálata után az ügyész súlyos ítéleteket kért. Rám tíz és tizenöt és közötti büntetést. 1957 januárjában idézést kaptam a Legfőbb Ügyészségre, az 1956-ban ellenünk eljárt ügyésztől, aki időközben magasabb beosztásba került. Így a rólunk szóló saját előterjesztését kellett most fölülbírálnia. Ugyanaz az ember, aki 1956 nyarán, őszén úgy látta, hogy tíz-tizenöt évet érdemlek, 1957 januárjában udvariasan bocsánatot kért, és írásba adta, hogy az általunk elkövetett cselekmények társadalmi veszélyessége oly minimális, hogy ezért bűnvádi eljárás nem indítható. Örömmel kis ünnepi ebédet tartottunk a Mátyás pincében. Ezt követően kezdődött a sajtóban ügyünk fölmelegítése.

Ötvenhét nyarán mindenkit letartóztattak, olyanokat is, akik nem voltak a Keresztény Front tagjai, legföljebb csak tudtak róla, vagy ismerték a tagokat.

Az ítéletek súlyosak voltak. Soltész Jenő tizenkét, vagy tizenöt évet, Szigeti atya tizenöt évet kapott. Ő a tárgyaláson Szent Péter apostolhoz hasonló vehemenciával ostromozta a bíróságot és a rendszert, úgyannyira, hogy másodfokon életfogytiglanra ítélték, Soltész Jenőhöz hasonlóan. Az ítéletek súlyosbodására jellemző, hogy Kováts Tibor első fokon — ha jól emlékszem — három évet kapott, másodfokon tizenkettőt. Én első fokon kettőt, másodfokon két és fél évet.

Ez a per volt a Keresztény Front vezérkarának elítélése. Egy másik bírósági eljárás során ítélték el Füstös Tönit, Mika Ilonát, Keleмент. Végül az egész társaságot horogra kerítették, Budapesten és vidéken egyaránt. Igaz, nem volt túl nehéz dolguk, mivel a beépített emberüktől megkapták a teljes névsort. Csupán valamiféle — általam nem ismert — politikai megfontolás döntötte el, hogy kit mikor fognak le. Mintegy nyolcvan-kilencven embert ítélték el.

Ítéletemnek a felét vizsgálati fogsággal kitöltöttnek tekintették, másik felére pedig — a várható amnesztia miatt — halasztást kaptam. Így szabadultam 1958 őszén.

1956 decemberében, a Nagybudapesti Munkástanács letartóztatása után Jenő és Szigeti atya úgy döntött, hogy az amerikai követségen tartózkodó hercegprímást tájékoztatni kell az eseményekről. Ezt naivitásnak tartottam, hiszen a bíboros úr a követségen minden bizonnyal sokkal tájékozottabb volt nálunk. Ennek ellenére négyen, Soltész, Szigeti atya, Kováts Tibor és én összejöttünk, a Verpeléti úton. Ervelni próbáltam: Jenő, annyi marhaságot elkövettünk (sic!); minek tetézni még?

Soltész Jenő nem engedett elhatározásából, és rávette Kováts Tibort, hogy ő és Szigeti atya után harmadikként írja alá a bíborosnak küldendő üzenetet. Ez szegénynek plusz nyolc évet jelentett. A levelet, még mielőtt az amerikai követségre, a bíboros úrhoz eljuthatott volna, elfogták.

Kiszabadulva visszamentem a munkahelyemre, a Bányavillamosági Vállalat újpesti gépgyárának fejlesztő részlegébe. Természetesen fizikai állományba kerültem. Attól kezdve senkivel sem tartottam kapcsolatot. Hallottam róluk, néha egyikükkel-másikkal találkoztam, de politikáról, a Keresztény Frontról nem esett szó köztünk. Az 1961-es, harmadik letartóztatásomkor azonban szomorúan és meglepetten vettem tudomásul, hogy az egyik vallomás szerint továbbra is a Front tagja maradtam.

Az ekkori letartóztatás eléggé teátrális körülmények között zajlott. Többen rontottak be a lakásba, közölték velem, hogy nincs értelme az ellenállásnak, a házat körülzárták. A gyerekek közben aludtak a másik szobában. Földúlták a lakást, házkutatást tartottak. Azokban a napokban kaptam kölcsön Dudich Endrétől Vetter *Das dialektische Materialismus* című könyvét, a marxizmus egyik legkomo-

lyabb kritikai elemzését. Nejem, aki már a csöngetésből tudta, mi következhet, megjedte: hová dugja a könyvet, hogy ne találják meg? Mondtam neki: sehová. Ha ezt a könyvet nem az íróasztalon, a legszembeütőbb helyen látják meg, elviszik.

Valóban észrevették, belelapoztak, a szerző neve nem mondott nekik semmit, csak a cím. Erre azt mondja az egyik: mi az, maga időnként értelmes dolgokat is olvas? Azzal közömbösen visszatette az asztalra.

A kihalt éjszakai városban át robogott velem az autó. A hátsó ülésen középre fogtak, jobboldalt ült a későbbi vizsgálóm, bal oldalon egy fiatal alhadnagy. Mindketten civilben voltak. Katonaviselt ember lévén jól hallottam a halk kattanást: a fiatalabb kibiztosított pisztolyt nyomott az oldalamba.

Ami az ellenem fölhozott tanúvallomásban szerepelt, igaz volt 1957-ben, de nem 1961-ben. Az ellenem valló régi ismerősöm, aki ezek szerint tovább tevékenykedett a Keresztény Frontban, „időzavarban szenvedett”. A vizsgálat során nem cáfoltam az állításait, akkor még feltételezve a jóhiszemű tévedést. Állandóan hangsúlyoztam, az elmondottak igazak, csak hogy nem 1960–61-ben, hanem 1957-ben. A vizsgálók ezt nem fogadták el.

Kis idő múlva még egy, másvalakitől származó tanúvallomást tettek elém, amelyben ugyanezt az időzavart tapasztaltam. Az egész kihallgatás során arra törekedtem, hogy tisztázzam: az említett tanúvallomás jóhiszemű volt-e, amellyel ezután Gáldy Zoltánt is meg tudták tévesztetni a nyomozók. Összefolyhattak előtte az események. Feltételezte, hogy a leírtak úgy történtek, ahogyan egy régóta ismert társunk vallotta. A vizsgálat trükkje pedig éppen az volt, ha valaki feltételesen mond valamit, az tényként kerüljön a jegyzőkönyvbe. A legjobb szándékkal írta alá tanúvallomását.

A vizsgálók velem kapcsolatban nehéz helyzetbe kerültek. Ha bebizonyosodik, hogy az 1956–61 közötti időszakban már nem tartottam a kapcsolatot a Keresztény Fronttal, akkor ok nélkül tartóztattak le, aminek következményeivel számolniuk kellett volna. Ezért mindenáron arra törekedtek, hogy bizonyítsák az én folyamatos részvételemet a Keresztény Front munkájában. Az egyik magasabb rangú vizsgálótiszt kijelentette: maga olyan dísznő, hogy mindenképpen el kell ítélni, korábban úgyis túl könnyen úszta meg. Az ügyvédem is arra beszélt rá, amikor látta, hogy engem ennyi idő után, mint tévedésből letartóztatottat, úgysem engednek szabadon, menjek bele a játékba, s akkor viszonylag kevéssel megúszom. Gondoljak a gyerekeimre, akiket addig se túl sokat láttam. Másrészt pedig az eszme, melyet e mesterségesen összeterejt embercsoport képviselt, olyan volt, melyet nem akartam megtagadni.

Többször kértem a tanúval a szembesítést. Hosszú hetekig nem sikerült elérnem, végül több vizsgálótiszt jelenlétében találkoztam azzal az emberrel, akitől az első vallomás származott. Taktikából több kérdést tettem föl neki, melyekre könnyen, kockázat nélkül válaszolhatott. Ezzel nemcsak az illető, hanem a vizsgálók figyelmét is el akartam altatni. Végül a kulcskérdésem következett. Igen, mondtam, valóban emlékszem erre a megbeszélésre (mely 1957-ben volt!), de mivel előzetesen nem tudtam róla, vajon ki értesített engem? Erre az illető azonnal válaszolt: emlékezz rá, én mentem érted az anyósodékhoz, ahol akkor az egész családdal laktam.

Azért volt ez keresztkérdés, mert én 1957. június 29-én saját lakásba költöztem, ami könnyen bizonyítható. Azt követően anyósoméknál soha többé nem laktam. Tehát az említett összejövételre nem hívhattak meg 1960-ban.

Másnap vagy harmadnap hozták a jegyzőkönyvet. Minden hibátlanul benne volt, ám az utolsó kérdés és az arra adott válasz hiányzott. Közöltem, hogy nem írom alá, mivel kimaradt belőle egy kérdés, és az arra adott felelet! S hogy a kihallgatók tisztában voltak a tényekkel, bizonyítja a következő mondat: pontosan tudjuk, miért kérdezte, tudjuk, a válasz mit jelent önnek, de maga olyan nagy disznó, hogy jobb, ha nem ugrál.

Azt nem tudom, társam az első alkalommal valóban tévedésből vallott-e így, vagy már akkor is sugalmazták neki. Tény, hogy a Gyűjtőben, amikor találkoztunk, rákérdeztem; azonnal és agresszív módon közölte: de én ezt letagadom! Ebből következtem, hogy sajnos nem egyszerű tévedés volt a részéről.

Teljes nyugalommal viselkedtem a kihallgatás során. Korábban állandó öncenzúrával ügyeltem arra, nehogy másra terhelőt mondjak. Mivel 1957 óta valóban nem tartottam a Keresztény Fronttal a kapcsolatot, bármit mondhattam, úgysem tudtam volna senkire semmi terhelőt vallani.

1961-ben az első kihallgatóm Gy. K. ÁVH-s főhadnagy volt. Korrekt módon viselkedett, soha nem ordított, nem csapkodta pisztolyával az asztalt, mint korábban és később mások tették. Minden bizonnyal rájött arra, hogy tényleg nem tettem semmit. Bármit állított, elismertem, hiszen valós tényeket említett, de mindig kijavítottam: nem 1960—61-ben, hanem 1957-ben történtek. Ez sosem került jegyzőkönyvbe.

A fölöttesei feltételezhetően nem elégedtek meg ennyivel, mivel vallomásom és a tények kilógtak a koncepcióból. Ezért őt leváltották, és előbb egy századoshoz, később egy harmadik nyomozóhoz kerültem.

Vajon az ÁVH-nak egy viszonylag konszolidációra törekvő időszakban miért volt szüksége ilyen hihetetlenül gyengén összebarkácsolt koncepciók ügyre? Az előző perekben könnyebb dolguk volt, mert találtak írásokat, leveleket, könyveket. 1961-ben a házkutatás során semmit nem vittek el a lakásomból, mert nem volt mit!

Öt hónapon keresztül folyt a kihallgatás. Világossá vált számomra, hogy nem úszhatom meg börtönbüntetés nélkül. Miután nem sikerült semmit rám bizonyítaniuk, alkudozni kezdtek. A bírósági tárgyalásnak előre elkészített szövegkönyve volt, dramaturggal, rendezővel. Arra akartak rávenni, hogy a tárgyaláson „ne csináljak cirkuszt”, hiszen olyan szépen föl van építve a per. Ők ugyanis a közel száz letartóztatott papot, szerzetest, civilt a Keresztény Fronttal akarták összefüggésbe hozni, s ezáltal egy szerteágazó földalatti politikai mozgalom létét igazolni.

Volt egy vizsgálótiszt, akiről úgy éreztem, hogy nagyon világosan látja, mekkora botrányt tudnék rendezni a tárgyaláson. Hallottam olyan esetről: valakit leválasztottak a többiektől és eltüntették, majd amikor a per lezajlott, s az ügy figyelmen kívül került, végeztek vele. Ez óvatosságra intett, elfogadtam a fölkinált játékszabályokat. Eleinte tiltakoztam ez ellen, később beláttam: fölösleges hósködés lenne más választanom.

Az ÁVH-sok boldogok voltak, nem lesz „botrány” a tárgyaláson. Most már elkezdődhetnek a perek. Minden alkalommal előre közölték velem, miről lesz szó a következő tárgyalási napon. Mit kérdez a bíró, ki mit válaszol. Ne lepődjek meg, ha X. vagy Y. ezt és azt mondja rólam.

Az első tárgyalási napon, amikor megfelelő rendőri őrizettel vártuk, hogy a terembe vezessenek bennünket, jött a vizsgálótiszt, aki szerintem tisztában volt az én valóságos szerepemmel. Egy tálcan szendvicset, kávé, üdítőt hozott. Kérdeztem tőle: ez mi? Nézzte, válaszolta, a maga szerepe a legnehezebb ebben az egészben. Fogyassza el! A társaim tekintetén láttam, arra gondolnak: vajon

mit tett ezért a Hontváry? Mit képzelt maga? — fordultam a tiszthez. Vagy elviszi a fenébe az egészet, vagy megkínál valamennyiünket!

Végigkínált mindenkit. Ahogyan emlékezem, senki nem fogadott el semmit, én sem.

A per koncepciója elejétől kezdve nyilvánvaló volt. Közölték velünk, hiába próbálunk ilyen-olyan csoportokként föltűnni, melyeknek semmi közük egymáshoz, valamennyit a Keresztény Front fogta össze és mozgatta. Így fordulhatott elő, hogy olyan embereket ítéltek el, mint egymással szövetkezett „összeesküvőket”, akik nem is ismerték egymást.

A koncepció per egyik oka az AVH akkori helyzetéből érthető meg. Amikor a volt ÁVH-s nyomozótestületet a Kádár-rendszerben háttérbe akarták szorítani, fontosságukat és szükségességüket egy monstre összeesküvés felderítésével igyekeztek bizonyítani. A Keresztény Front volt az a szál, melyre demonstrációs céllal valamennyi letartóztatott ügyét fölfűzték. Az előtérben a Keresztény Front állt, a hozzátartozó konspirációs rendszerrel, mely mögött a hivatalos klérus irányítja az eseményeket. Az előre kitalált koncepcióból nem engedtek, és ebbe vasaltak bele minden tény, annyi embert, amennyit csak lehetett. A szentimrevárosi ifjúsági szerveződések is ide sorolták.

Nem hiszem, hogy a koncepció politikai döntés eredményeként született volna. Sokkal inkább — ám ez csupán föltételezés — az ÁVH politikai hatyúdala volt. A társadalomban végbemenő viszonylagos enyhülés ellenére is harcolni kell a szívósan jelen lévő ellenséggel, vallották. Ezért alakították ki a maguk ellenségképét. Nem hiszem, hogy 1961-ben a felső politikai vezetés ilyen tömeges letartóztatással járó egyházi kirakatpert akart volna, hiszen ekkor az ENSZ még foglalkozott a „magyar ügygel”. A nemzetközi politikai életben, amikor a Nyugat már azt hitte, Kádár Jánossal kezelt lehet fogni, s megindult mindkét oldalról a nyitás, akkor jött ez az ügy. Erre a hatalom egy részének, amit nevezhetünk a Kádár-féle vonalnak, egyáltalán nem volt szüksége. A párton belül azonban — s ez is csak feltételezés részemről — erős hatalmi harc folyhatott, s a másik csoportnak nem volt érdeke a „liberalizálódás”.

Hiányolom, hogy az 1961. március 15-i püspökkari körlevél születésének a körülményeit — mely valamennyiünket elítélt — mind a mai napig nem tisztázták. Kívánatos lenne, hogy a püspöki kar megnyilatkozzék ezzel kapcsolatban. Mondják ki, a püspöki kar elnöke kényszer hatására hagyta jóvá azt a szöveget. Nem kell elítélni senkit, a tényeket azonban ki kell mondani.

A Gyűjtőben P. őrnagy volt a politikai tiszt, akinek még a börtönparancsnok is a kezében volt. Engem is, másokhoz hasonlóan, be akart szervezni. Nem sikerült neki, mire elhelyeztetett a sátorlajújhelyi börtönbe, annak ellenére, hogy ez ellentétben állt a szokásjoggal. Ugyanis nem akarták, hogy a sok ezer politikai elítélt hozzátartozói keresztül-kasul vándoroljanak az országban látogatás idején. Lehetőleg ott tartották fogva az embereket, ahol a családjuk élt.

P. őrnagy közölte velem, ne bízzak semmiféle amnesztiában. 1963-ban, a nagy amnesztia előtt a gyűjtőbeli műszaki irodába megfelelő embert kerestek. Ekkor visszahoztak Sátorlajújhelyről. P. őrnagy ismét be akart szervezni. Nemet mondtam, mire nyakamba akarta varrni a börtönön belüli lázadás vádját. Az egyik fő tanújelölt azonban egyszer csak megtört, és elmondott nekem mindent. Így ez sem sikerülhetett már neki, mire ismét hivatott, és a várható amnesztiával kapcsolatban közölte velem: neki kilencven napig joga van a szabadulót benntartani.

Ott is fogott. Az amnesztia után megjelent az újságokban egy Kádár-nyilatkozat arról, hogy nincsenek már politikai foglyok a börtönökben. Erre a feleségem írt egy levelet a Kádár-titkárságra. Nyár derekán jártunk, az amnesztia márciusban volt. Október végén engedtek szabadon, a Kádár-titkárság utasítására.

Annak ellenére, hogy sokan bátornak, sőt vagánynak tartottak, én ugyanolyan félnék ember vagyok, mint bárki más. Éppen mivel mindenféle szenvedésen keresztül mentem. Magatartásom talán azért tűnt bátornak, mert Szunyogh Xavér atya tanácsát követtem: a szeretet a legfőbb parancs. Annyira azonban nem kell szeretni ellenségeinket, hogy azzal szerezzünk örömet nekik, hogy lássák, mennyire meg vagyunk ijedve. A legnagyobb rémületem idején is úgy viselkedtem, mint aki nem fél. De ez nem volt igaz. Félni emberi. Gondoljunk Jézusra az Olajfák hegyén. Mint ember, ő is félt.

Mindszenty József *Emlékirataiban* azt írja, hogy a kihallgatások, a kínzás és a börtön olyan idegállapotot idézhet elő, melyben a rab valóban nem felelős azért, amit tesz. De amikor kikerült, merjen beszélni róla. Az öngyilkosság egyáltalán nem keresztényi cselekedet, mégis kétszer jutottam odabenn olyan állapotba, amikor már ezen gondolkodtam. Tizenegy napi nem alvás után hallucináltam, nem tudtam pontosan, egyedül vagyok-e a zárkában, vagy van ott még valaki és beszéltem-e a másikkal. Ezért én mindenkit fölmentek, aki ilyen körülmények között gyöngének bizonyult, s talán másnak is ártott — de ezt mondjuk ki! A hallgatás borzasztó. Ha nem merjük az igazságot az utódok elé tárni. Ettől csak a gyanakvás erősödik, s hiteltelenné válnak az egyébként hiteles dolgok is.

Közreadja: Elmer István

Számunk szerzői:

R. Marth Hildegard tudományos főmunkatárs, MTA Könyvtára
Oscar Rodriguez Maradiaga hondurasi püspök
Luciano Perena Vicente egyetemi tanár, Salamanca
Rónai Zoltán író, Madrid
Takács Zsuzsa költő, műfordító
Jakabffy Tamás a Keresztény Szó felelős szerkesztője, Kolozsvár
Csűrös Miklós egyetemi adjunktus, ELTE
Vasy Géza egyetemi adjunktus, ELTE
Tóth Éva költő, műfordító